

ফাৰ্মাৰ শেষ উপপাদ্য আৰু ইয়াৰ প্ৰমাণৰ ইতিহাস

শ্ৰী দীপাংকৰ শৰ্মা
প্ৰবক্তা, গণিত বিভাগ

পুৰা পথাৰলৈ এৰি দিয়া পোহনীয়া ভেৰাছাগলী কেইটাৰ আটাইকেইটাই সন্ধিয়া ঘৰলৈ ঘূৰি আহিলনে, নে কেইটামান বাহিৰতে থাকি গ'ল শিলগুটিৰে অথবা কোনো গছৰ গুটিৰে তাৰ হিচাপ ৰাখিবলৈ গৈ এদিন আৰম্ভ হৈছিল স্বাভাৱিক সংখ্যাৰ ধাৰণা— আৰু তাৰ ব্যৱহাৰৰ। তাৰ পিছত ক্ৰমাগত ভাৱে দৈনন্দিন জীৱনৰে বিভিন্ন হিচাপ-নিকাচৰ বাবেই মানব জাতিয়ে আৰম্ভ কৰিছিল শূন্য, ঋণাত্মক, পৰিমেয়, বাস্তৱ সংখ্যাৰ ব্যৱহাৰ। সংখ্যাৰ ব্যৱহাৰেৰে আৰম্ভ হ'ল গণিতৰ অধ্যয়ন আৰু ক্ৰমাগতভাৱে গভীৰ গৱেষণাৰ। বিভিন্ন সময়ত বহু গণিতজ্ঞ চিন্তা আৰু গৱেষণা কৰ্মই আমাক দিলে মূল্যবান গাণিতীক সূত্ৰ উপপাদ্য। আৰু সেইবোৰৰ ক্ৰমাগত ব্যৱহাৰে বহু আশুৱাই লৈ গ'ল গৱেষণা জগতখন।

গণিতৰ গৱেষণাৰ এই ইতিহাসলৈ লক্ষ্য কৰিলে দেখা যায় যে প্ৰায়বোৰ জটিল সমস্যাই গৱেষক সকলৰ বুদ্ধিদীপ্ততাৰ সমুখত সোনকালে হাৰ মানিছে। তথাপি এনে কিছুমান সমস্যাও গণিতজ্ঞ সকলৰ সমুখলৈ আহিছে, যিবোৰৰ সমাধানৰ বাবে বছৰৰ পিছত বছৰ যুঁজিব লগা হৈছে। ইতিহাসৰ কেইবাটাও শতিকা ধৰি গৱেষক সকলক হাবাখুৰি খুওঁৱা এনে এটা সমস্যা আছিল “ফাৰ্মাৰ শেষ উপপাদ্য” (Fermat's Last Theorem) ৰ প্ৰমাণ। নিৰবচিন্ন ভাৱে যোৱা প্ৰায় ৩৫০ বছৰ জুৰি ইজনৰ পিছত সিজন গণিতৰ গৱেষকে এই প্ৰমাণৰ পিছত দৌৰি যি সাফল্য আৰ্জিলে সেয়া গোটেই বিশ্বৰ গণিত জগতৰ বাবে এক চমকপ্ৰদ ঘটনা।

পীয়েৰ দি ফাৰ্মা (Pierre de Fermat, 1601-1665) ফ্ৰান্সৰ এগৰাকী প্ৰতিস্থিত ব্যৱসায়ী পুত্ৰ। সেইসময়ৰ সম্ৰাটৰ অধীনৰ দৰ্খাস্ত বিভাগত (Chamber of Petitions) কাউন্সিলৰ

(Councilor) হিচাপে কৰ্মজীৱনৰ পাতনি মেলা ফাৰ্মাই প্ৰধানতঃ আইন বিষয়টোহে অধ্যয়ন কৰিছিল। কিন্তু গণিতৰ প্ৰতি এক তীব্ৰ অনুৰাগ অনুভৱ কৰা ফাৰ্মাই আজৰি সময়ত বৰ অন্তৰ্গৰণেৰে গণিত চৰ্চাও কৰিছিল। অকল সেইখিনিতে ক্ষান্ত নাথাকি সেই সময়ৰ বহু বিখ্যাত গণিতজ্ঞৰ লগত সুসম্পৰ্ক ৰক্ষা কৰি বিভিন্ন আলোচনা কৰাৰ উপৰিও ফাৰ্মাই নিয়মিত ভাৱে গৈছিল দেশ বিদেশৰ নানা জ্ঞান ভাণ্ডাৰেৰে সমৃদ্ধ আলেকজেন্দ্ৰিয়াৰ বিখ্যাত গ্ৰন্থাগাৰটোলৈ।

আধুনিক স্থানাংক জ্যামিতিৰ প্ৰাৰম্ভিকতাক গঢ় দি যোৱা পীয়েৰ দি ফাৰ্মাৰ স্থানাংক জ্যামিতিৰ ওপৰত লিখা (Isogoge ad locus planos at solidos) ত সৰলৰেখা আৰু বৃত্তৰ সাধাৰণ সমীকৰণ দিয়াৰ লগতে উপবৃত্ত (ellips) অভিবৃত্ত (Parabola) আৰু অতিবৃত্ত (hyperbola) ৰ বিষয়েও আলোচনা কৰা হৈছে। অন্য গ্ৰন্থৰ জৰিয়তে আমি পাওঁ তেওঁৰ স্পৰ্শক সম্পৰ্কীয় ধাৰণা আৰু ক্ষেত্ৰফল নিৰ্ণয়ৰ পদ্ধতিৰ বিষয়ে। স্থানাংক জ্যামিতিৰ বিষয়ে বহুল চৰ্চা কৰাৰ লগতে ফাৰ্মাৰ অধ্যয়নৰ আনটো গুৰুত্ব পূৰ্ণ ক্ষেত্ৰ আছিল সংখ্যাতত্ত্ব (Number Theory) প্ৰকাশ হোৱা তেওঁৰ বিভিন্ন উদ্ভাৱন বা আলোচনাৰ পৰা স্পষ্ট যে ফাৰ্মাৰ গণিতৰ গৱেষণাই পূৰ্ণতা পাইছিল সংখ্যাতত্ত্বৰ বহুল পৰিসৰতহে। গমপোৱা যায় যে বহু জটিল আৰু আনে চিন্তা নকৰা বিষয়বোৰো তেওঁ অধ্যয়ন কৰিছিল। ফাৰ্মাৰ লিখনিৰ পৰাই এইটো অনুধাৱন কৰিব পাৰি যে, তেওঁ সংখ্যাতত্ত্বৰ প্ৰতি আকৃষ্ট হৈছিল 1621 চনত প্ৰকাশ পোৱা বিখ্যাত গণিতজ্ঞ ডাইফাণ্টাছৰ (Diophantus, around 250 AD.) ‘এৰিথমেটিক’ (Arithmetica) গ্ৰন্থৰ বেছেট দি মেজিৰিয়াকে কৰা লেটিন

অনুবাদ গ্ৰন্থখন অধ্যয়নৰ জৰিয়তে ক্ষমতালোভী বৰ্বৰ বহু বিদেশী বজাৰ আক্ৰমণ আৰু বিজ্ঞানৰ অগ্ৰগতিক স্বীকাৰ কৰিব নোখোজা ধৰ্মীয় গোড়ামীৰ আচোৰে আলেকজেণ্ড্ৰিয়াৰ সেই বিখ্যাত গ্ৰন্থাগাৰটোৰ বহু মূল্যবান গ্ৰন্থ ধ্বংস কৰিলেও তাৰ মাজত বৈ গৈছিল ডাইফণ্টাছৰ 'এৰিথমেটিকা'ৰ লেটিন অনুবাদ গ্ৰন্থখন। উল্লেখযোগ্য যে 1120 চনত আৱিষ্কৃত "এৰিথমেটিকা" গ্ৰীক ভাষাৰ পৰা প্ৰথমে অনুদিত হৈছিল আৰবীয়লৈ। ক্ৰমাগত ভাৱে বিশ্বৰ বহু ভাষালৈ অনুবাদ কৰাৰ পিছতহে লেটিন ভাষালৈ অনুদিত হয়।

এইখন গ্ৰন্থ অধ্যয়ন কৰি তাৰ বিভিন্ন পৃষ্ঠাৰ খালী ঠাইবোৰত ফাৰ্মাই লিখি থৈ যোৱা টোকাবোৰে পিছলৈ তেওঁৰ বিভিন্ন উদ্ভাৱনৰ আভাষ দিয়াৰ উপৰিও সেইবোৰৰ পৰা পিছৰ কালৰ গণিতজ্ঞ সকলে বহু নতুন তথ্য উদ্ভাৱনৰ সমল লাভ কৰে। এই টোকাবাৰত ফাৰ্মাই যি লিখিছিল তাৰ প্ৰায়বোৰ সমৰ্থনত যুক্তিও আগবঢ়াইছিল।

মুঠ 14 টা খণ্ডৰ 'এৰিথমেটিকা'ৰ মাত্ৰ 6 টা খণ্ডহে পিছলৈ উদ্ধাৰ কৰিব পৰা হৈছিল আলেকজেণ্ড্ৰিয়াৰ সেই গ্ৰন্থাগাৰটোত। ইয়াৰে দ্বিতীয় খণ্ডত উল্লেখ আছিল পিথাগোৰীয় (Pythagoras 569-500 B.C.) ত্ৰয়ীৰ বিষয়ে। এই ত্ৰয়ী হ'ল তিনিটা স্বাভাৱিক সংখ্যাৰ জোড় যিবোৰ নিৰ্দিষ্ট এটা সংখ্যাৰ বৰ্গক বাকী দুটা সংখ্যাৰ বৰ্গৰ যোগফল হিচাপে প্ৰকাশ কৰিব পাৰি। উদাহৰণ স্বৰূপে (3, 4, 5), (6, 8, 10) ইত্যাদি। ইয়াৰে প্ৰথমটোত $(5^2 = 3^2 + 4^2)$ দ্বিতীয়টোত $(10^2 = 6^2 + 8^2)$ । এই কথা পঢ়াৰ পিছতে ফাৰ্মাৰ ভিতৰত চিন্তাৰ উন্মেষ ঘটিল এইদৰে যে এই পিথাগোৰীয় ত্ৰয়ী হ'ল $x^2 = y^2 + z^2$ সমীকৰণৰ x, y, z ৰ বাবে ধনাত্মক অখণ্ড সংখ্যাৰ সমাধান। এই ধৰণৰে $x^3 = y^3 + z^3$ সমীকৰণৰ ধনাত্মক অখণ্ড সংখ্যাৰ সমাধান পোৱা যাবনে? বা ইয়াৰ পিছত সমীকৰণৰ ঘাটবোৰ (x, y, z) ৰ বঢ়াই গৈ ক্ৰমে $(x^4 = y^4 + z^4)$ বা $(x^5 = y^5 + z^5)$ ইত্যাদিৰ বাবে x, y, z ৰ ধনাত্মক অখণ্ড মান পোৱা যাবনে? এই ধৰণৰ চিন্তা অহাৰ পিছত ফাৰ্মাই যথেষ্ট মনোযোগেৰে ইয়াৰ সমাধানত মন দিলে আৰু তেওঁ পোৱা ফলাফলৰ ভিত্তিতেই অনুদিত গ্ৰন্থখনৰ এটি পৃষ্ঠাৰ

চুকত ফাৰ্মাই লিখিলে " দুইতকৈ ডাঙৰ ঘাতৰ এটা সংখ্যক সেই একে ঘাতৰ আন দুটা সংখ্যাৰ যোগফল হিচাপে প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰি।" তেওঁ লগতে ইয়াকো লিখিলে যে তেওঁ এই সিদ্ধান্তটোৰ সপেক্ষে এটা ধুনীয়া প্ৰমাণো উলিয়াইছে কিন্তু ঠাইৰ অভাৱত সেয়া উল্লেখ কৰিব পৰা ন'হ'ল। (Cuiusrei demonstrationem mirabilem same detexi hanc marginis exiguitas non caperet)। প্ৰমাণ উল্লেখ নথকা ফাৰ্মাৰ এই সিদ্ধান্তটো ফাৰ্মাইনো কেনেদৰে উলিয়াইছিল তাক নিৰ্ধাৰণ কৰিবলৈ পৰবৰ্তী বহুতো গণিতজ্ঞই উঠি পৰি লাগিল। প্ৰায় 350 বছৰ ধৰি গোটেই বিশ্বৰ বহু বিখ্যাত গণিত গবেষকে যুঁজিব লগা হোৱা এই উপপাদ্যটোকে "ফাৰ্মাৰ শেষ উপপাদ্য" হিচাপে সৰ্বজন বিদিত।

1665 চনত ফাৰ্মাৰ মৃত্যু হোৱাৰ পিছত তেওঁৰ জ্যেষ্ঠ পুত্ৰ ক্লেমেন্ট চেমুৱেলে (Clement Samuel) 1670 চনত (Diophantus Arithmetica Containing observations by P. De Fermat) নামকৰণেৰে Arithmetica ৰ এক নতুন সংস্কৰণ প্ৰকাশ কৰে। এই গ্ৰন্থখনত প্ৰকাশিত ফাৰ্মাৰ উক্তিবোৰৰ পৰাহে পৰবৰ্তী সময়ত ফাৰ্মাৰ শেষ উপপাদ্য আৰু ফাৰ্মাৰ মন্তব্যৰ কথা পোহৰলৈ আহে। সেইবিষয়ে অবগত হোৱাৰ পিছৰ পৰাই ফাৰ্মাই শেষ উপপাদ্যৰ তথ্যৰ প্ৰমাণ কৰিবলৈ পৃথিৱীৰ বিভিন্ন স্থানত গবেষক সকলে চেষ্টা চলালে। এইসকলৰ ভিতৰত পোহৰলৈ অহা প্ৰথম গণিতজ্ঞ জনা হ'ল নিওনাৰ্ড অয়লাৰ (Leonard Euler 1707 - 1783)। এৰিথমেটিকাৰ টোকাত ফাৰ্মাই যেনেদৰে ক্ৰমহ্রাসমান শ্ৰেণীৰ সময়ত (Descending Staircase - Solutions) দেখুৱাইছিল যে $x^4 + y^4 = z^4$ ৰ কোনো ধনাত্মক অখণ্ড সমাধান থাকিব নোৱাৰে ঠিক তেনেদৰে অয়লাৰে প্ৰমাণ কৰিলে যে $x^3 + y^3 = z^3$ সমীকৰণটো সিদ্ধ কৰিব পৰা কোনো অখণ্ড সংখ্যাত্ৰয়ী থাকিব নোৱাৰে। পদৰ ঘাত 3 ৰ বাহিৰে অন্য ডাঙৰ ঘাতৰ বাবে প্ৰমাণ তেওঁ কৰিব নোৱাৰিলে।

অয়লাৰৰ প্ৰমাণৰ প্ৰায় 75 বছৰৰ পিছত চফিয়া জাৰ্মেইন (Sophia Germain) নামৰ মহিলা গণিতজ্ঞ

এগৰাকীয়ে কোনো নিদিষ্ট মানৰ ঘাতৰ বাবে সূত্ৰটোৰ প্ৰমাণ নকৰি $(x^n + y^n = z^n)$ $n \geq 3$ ধৰি n ৰ সাধাৰণ মানৰ বাবে প্ৰমাণৰ চেষ্টা কৰিলে। তেওঁ $n = 2p + 1$ (য'ত n আৰু p দুয়োটা মৌলিক) লৈ সমীকৰণটোৰ অখণ্ড সমাধান থাকিব নোৱাৰে বুলি যুক্তি দৰ্শালে। এই সময়খিনিতে ফ্ৰান্স একাদেমী অৱ চায়েসে এই ঘোষণা কৰিলে যে যিজনে ফাৰ্মাৰ শেষ উপপাদ্যটোৰ যুক্তি সঙ্গত আৰু সম্পূৰ্ণ প্ৰমাণ কৰিব পাৰিব তেওঁলৈ 3000 ফ্ৰাৰ এক পুৰস্কাৰ ঘোষণা কৰা হ'ব। ঠিক ঘোষণাটোৰ বাবেই হয়টো নহয়, প্ৰকৃত প্ৰমাণৰ বাবে গণিতজ্ঞ সকলে কিন্তু সমস্যাটোৰ লগত লাগিয়েই থাকিল। 1825 চনত ডিৰিক্লেট্চ (Dirichlet, 1805-1859) আৰু লিগেন্দ্ৰীয়ে (Legendre, Adrien Meric-1752-1833) যুটীয়া ভাৱে জাৰমেইনৰ তথ্য অধ্যয়ন কৰি তাৰ সত্যতা প্ৰমাণ কৰিলে আৰু লগতে $x = 5$ ৰ বাবে উপপাদ্যটোৰ এটা সুকীয়া প্ৰমাণো দাঙি ধৰিলে। ইয়াৰ পিছতহে মহান গণিতজ্ঞ গাউছেও (Gauss, Karl Friedrich 1777-1855) এই প্ৰমাণত ব্ৰতী হোৱাৰ উমান পোৱা যায়। 1849 চনত গণিতজ্ঞ লেমে (Lamme Gabriel, 1795-1870) ফ্ৰান্স একাডেমীৰ আলোচনা সভাত $x = 7$ ৰ বাবে উপপাদ্যটোৰ এটা প্ৰমাণ দাঙি ধৰে আৰু লগতে x ৰ যিকোনো ধনাত্মক অখণ্ড মানৰ বাবেও তেওঁৰ প্ৰমাণ কিছুদূৰ আগবঢ়াৰ কথা ঘোষণা কৰে। সেইখন সভাতেই সকলোকে আচৰিত কৰি গণিতজ্ঞ কচিয়ে (Cauchy Augustin Louis, 1789-1857) ঘোষণা কৰে যে তেওঁ অচিৰেই ফাৰ্মাৰ শেষ উপপাদ্যৰ এটা সম্পূৰ্ণ প্ৰমাণ দাঙি ধৰিব আৰু এই ক্ষেত্ৰত তেওঁ প্ৰায় সফল হৈছে। সঁচাকৈয়ে যেন এক প্ৰতিযোগিতাৰে সৃষ্টি হ'ল।

সেই সময়তে জাৰ্মান গণিতজ্ঞ আৰনেষ্ট কুমাৰে (Ernest Kummer) প্ৰকাশ কৰিলে যে কাঁচি আৰু লামেৰ গবেষণা কৰ্মত ব্যৱহাৰ কৰা তথ্য কিছু পৰিমাণে বিসঙ্গতি পূৰ্ণ। তেওঁলোকে উল্লেখ কৰা “এটা অখণ্ড সংখ্যাক মাথো এক ধৰেণেৰেহে তাৰ উৎপাদকৰ পূৰণফল হিচাপে প্ৰকাশ কৰিব পাৰি”, সেয়া মাথো বাস্তৱ সংখ্যাৰ ক্ষেত্ৰতহে

প্ৰযোজ্য। কাল্পনিক সংখ্যাৰ ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্ৰত ইয়াক সত্য বুলি মানি ল'ব নোৱাৰি। আৰু এই “অদ্বিতীয় উৎপাদকীয়া সূত্র” (Unique factorization Theorem) ব্যৱহাৰ কৰা বাবে মূল প্ৰমাণত কিছু বিসঙ্গতি আহি পৰিছে। গতিকে তেওঁলোকৰ প্ৰমাণক সম্পূৰ্ণ সত্য বুলি মানি ল'ব নোৱাৰি। কুমেৰৰ এই মন্তব্যই কাঁচি আৰু লামেৰ গবেষণাও হয়তো হুবিৰ কৰি পেলালে। কাৰণ পিছলৈ এওঁলোক দুয়োজনৰ এই বিষয়ত কোনো গবেষণামূলক অগ্ৰগতিৰ তথ্য প্ৰকাশ নহয়। ঘটনাৰ পিছত বহু দিনলৈ ফাৰ্মাৰ উপপাদ্য প্ৰমাণৰ ক্ষেত্ৰত বিশ্বৰ কতোৱেই একো বাতৰি পোৱা ন'গল।

প্ৰায় দুশ বছৰ পিছত বিংশ শতিকাৰ আৰম্ভণিতে এই ঘটনাই আকৌ নতুন ৰূপ লৈ পোহৰলৈ আহে। গণিতৰ ভক্ত, এগৰাকী উদ্যোগ পতি ওলফকেলৰ (Wolfkehl) প্ৰচেষ্টাত। বহু তলতীয়া কৰ্মচাৰীয়ে পৰিবেষ্টিত নিজৰ বিশাল কাৰবাৰ চম্ভালাত ব্যস্ত থকা এইজন উদ্যোগপতিয়ে আজৰি সময়ত অন্তঃকৰণেৰে গণিতৰ চৰ্চা কৰিছিল। তেওঁ আছিল সংখ্যাতত্ত্বৰ এগৰাকী গবেষক। সংখ্যাতত্ত্ব অধ্যয়নৰ বাবে ওলফকেলে নিজৰ ধনেৰে একবিশাল গ্ৰন্থাগাৰো সাজিছিল। আৰু কামৰ পৰা উভতি আহি নিয়মিত ভাৱে তাত সোমাই গণিতৰ চৰ্চাৰ মাজেৰে দিনটোৰ ভাগৰ আঁতৰাইছিল। এইজনা বহুবৰ্ষেণ্য উদ্যোগপতিয়ে এদিন ব্যক্তিগত জীৱনৰ এক সংঘাতত মানসিক ভাৱে ভাগি পৰি আত্মহত্যাৰ সিদ্ধান্ত লয়। কিন্তু তেওঁৰ আত্মহত্যাও আছিল সুপৰিকল্পিত। এটা নিদিষ্ট দিনৰ এক নিদিষ্ট সময় ঠিক কৰা হ'ল আত্মহত্যাৰ বাবে যাতে সেই সময়খিনিৰ ভিতৰতে তেওঁ তেওঁৰ বিশাল সম্পত্তিৰ সুনিষ্পত্তি কৰিব পাৰে। সেইমতে তেওঁ খৰতকীয়া ভাৱে যাৱতীয় কাগজ পত্ৰ ইত্যাদিৰ কামবিলাকত লাগিল। কিন্তু তেওঁ ইমানেই সোনকালে কৰিলে যে কাম শেষ হোৱাৰ পিছতো আত্মহত্যাৰ বাবে নিৰ্ধাৰিত সময়লৈ তেতিয়াও বহু ৰব লাগে। তেওঁ তথাপিহে আত্মহত্যাৰ সময় আগুৱাই নানি বাকী থকা সময়খিনিত গণিতৰ চৰ্চা কৰাৰ মানসেৰে তেওঁৰ গন্থাগাৰটোত সোমালে। গ্ৰন্থাগাৰত সোমোৱেই তেওঁ হাত দিলে কুমেৰৰ সেই গুৰুত্বপূৰ্ণ মন্তব্য থকা গবেষণা

পত্ৰখনত। তাত কচি আৰু লেম্বৰ গবেষণাৰ ফল আৰু তাৰ ওপৰত কুমেৰে কৰি দেখুৱা গণনাই ওলফকেলৰ মনত বৰকৈ সাঁচ বহুৱালে আৰু আত্মহত্যাৰ আগতে তাক ফঁহিয়াই চোৱাৰ বাবে হাতত ললে।

পত্ৰখনৰ প্ৰতিটো শাৰী গভীৰ মনযোগেৰে অধ্যয়ন আৰু প্ৰয়োজনীয় গণনা কৰাৰ পিছত তেওঁ দেখিলে যে কুমেবৰ মন্তব্যত ভুল নাই আৰু এই এক বিশেষ পদ্ধতিৰে আগবাঢ়িলে ফাৰ্মাৰ উপপাদ্যটো প্ৰমাণত হয়তো বিশেষ একো অসুবিধা নহব। এই সিদ্ধান্তত উপনিত হৈ তেওঁ ঘড়ীটোলৈ চাই দেখিলে যে তেওঁৰ আত্মহত্যাৰ নিৰ্ধাৰিত সময় বহু আগতেই পাৰ হৈ গৈছে। কিন্তু আচৰিত ধৰণে তেওঁয়ে মনৰ হতাশা দূৰ কৰিব পাৰিলে ফাৰ্মাৰ উপপাদ্যৰ প্ৰমাণৰ কথা ভাবি। আৰু সিদ্ধান্ত সলনি কৰি নতুন উদ্দেশ্যে তেওঁ গণিতৰ গবেষণাতে লাগিল। ওলফকেলে ফাৰ্মাৰ উপপাদ্য প্ৰমাণত সফল হ'ব নোৱাৰিলে। কিন্তু তেওঁ সমস্যাটো সমাধানত ইমানেই ব্যাকুল হৈ পৰিছিল যে ভবিষ্যতলৈ যিজনে ইয়াৰ সম্পূৰ্ণ প্ৰমাণ দিব পাৰিব, সেইজনক 10,000 মাৰ্ক পুৰস্কাৰ দিয়াৰ কথা তেওঁৰ ইচ্ছাপত্ৰত উল্লেখ কৰি গ'ল। এই ঘোষণাই উপপাদ্যটো প্ৰমাণৰ চেষ্টাত বিশেষ গতি প্ৰদান কৰিলে। বহু গবেষকে তেওঁলোকৰ নিজৰ গবেষণাৰ ক্ষেত্ৰ সলনি কৰি এই বিশেষ দিশলৈ ধাবমান হ'ল।

এই সময়তে কম্পিউটাৰৰ ব্যৱহাৰে n ৰ বহু উচ্চমানৰ বাবে ফাৰ্মাৰ উপপাদ্য প্ৰমাণ কৰিবলৈ সক্ষম হ'ল। কিন্তু সকলোৰে লক্ষ্য আছিল n ৰ যিকোনো মানৰ বাবে প্ৰমাণ কৰিব পৰাটোহে। সেইসময়তে পোহৰলৈ আহে এনড্ৰিউৱাইলচৰ নাম। নিজৰ দহবছৰ বয়সতে গ্ৰন্থাগাৰত বেলৰ (E.T. Bell) The last problem গ্ৰন্থত ফাৰ্মাৰ শেষ উপপাদ্যৰ বিষয়ে পঢ়ি আকৃষ্ট হোৱা এইজনা গণিতজ্ঞই প্ৰাৰম্ভিক অৱস্থাত উপবৃত্তীয় বক্ৰৰ বিষয়েহে অধ্যয়ন কৰিছিল। গবেষণাৰ কামতে কান্সিড্ৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰা আমেৰিকাৰ প্ৰিন্সটন বিশ্ববিদ্যালয়লৈ অহাৰ সময়তে তানিয়ামা শ্বিমুৰা অনুমানে (Taniyama - Shimura Conjecture) উপবৃত্তীয় বক্ৰৰ ক্ষেত্ৰ আৰু মাড্যুলাৰ আকাৰ (Modular Form)

ক্ষেত্ৰদুখনৰ মাজত এক সম্পৰ্ক স্থাপন কৰে। এই সম্পৰ্কটো হ'ল প্ৰতিটো উপবৃত্তীয় সমীকৰণৰ সৈতে এটা মাড্যুলাৰ আকাৰ সংযুক্ত কৰিব পাৰি। জাপানী গণিতজ্ঞ তানিয়ামা আৰু শ্বিমুৰাই 1955 ঠিকাত অনুস্থিত এক আন্তৰ্জাতিক সন্মিলনত উপবৃত্তীয় বক্ৰ আৰু মাড্যুলাৰ আকাৰৰ মাজৰ সম্পৰ্কটোৰ সম্পৰ্কে তেওঁলোকৰ ধাৰণা আৰু শেষত লোৱাসিদ্ধান্তৰ কথা উল্লেখ কৰে। সেইসময়ত কিন্তু কোনো গণিতজ্ঞই এই দিশত গবেষণাৰ আত্মহতা নোদেখুৱালে। আৰু কিছু দিন পিছতেই তানিয়ামাৰ মৃত্যু হোৱাত এই গোটেই কামখিনিৰ দায়িত্ব অকল শ্বিমুৰাই গ্ৰহণ কৰি গবেষণা অব্যাহত ৰাখে। ইয়াৰ মাজতে 1986 চনত কালিফৰ্নিয়া বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কেন ৰিবেট (Ken Ribet) নামৰ গণিতজ্ঞ এগৰাকীয়ে কৰা এটা ঘোষণাই এক উল্লেখযোগ্য গতি প্ৰদান কৰে। ৰিবেটে দেখুৱাই যে তানিয়ামা শ্বিমুৰাৰ অনুমান আৰু ফাৰ্মাৰ শেষ উপপাদ্য এক অৰ্থত সমতুল্য। তাৰ কিছুদিন পিছতেই গণিতজ্ঞ জেৰাৰ্ড ফ্ৰেই প্ৰমাণ কৰে যে ৰিবেটৰ মন্তব্য সম্পূৰ্ণ সত্য আৰু লগতে তেওঁ ইয়াকো কয় যে প্ৰতিটো উপবৃত্তীয় সমীকৰণেই এটা মাড্যুলাৰ আকাৰ বুলি প্ৰমাণ কৰিলেই ফাৰ্মাৰ শেষ উপপাদ্যটো প্ৰমাণ কৰা হ'ব। এই প্ৰমাণত আত্মনিয়োগ কৰা এনড্ৰিউৱাইলচে এই সকলোবোৰ মন্তব্য আৰু গবেষণাৰ ফলাফল পুংখানুপুংখ ভাৱে অধ্যয়ন কৰিছিল আৰু তেওঁ শেষত চিধাচিধিকে উপপাদ্যটোৰ প্ৰমাণ নকৰি এই আওঁপকীয়া ৰাস্তাটোকে বাচি ললে। অৰ্থাৎ দুখন ক্ষেত্ৰৰ মাজৰ সম্পৰ্ক স্থাপনৰ বাবে প্ৰচেষ্টা আৰম্ভ কৰিলে। তেওঁৰ কামৰ যথেষ্ট অগ্ৰগতি হোৱাৰ সময়ত 1988 চনত জাপানৰ গণিতজ্ঞ য়ইচি মিয়াওকাই (Yoichi Miyaoka) অবকলন জ্যামিতিৰ (Differential Geometry) সহায়ত ফাৰ্মাৰ উপপাদ্যটো প্ৰমাণ কৰাৰ বাতৰি প্ৰকাশ কৰিলে। আৰু সেই সম্পৰ্কতে গণিতৰ গবেষক সকলৰ মাজত যথেষ্ট ব্যস্ততা আহি পৰিল সেই প্ৰমাণৰ সত্যতা পৰীক্ষাৰ বাবে। মিয়াওকাৰ গবেষণা পত্ৰখনৰ ওপৰত আলোচনা কৰি শেষত তাত থকা বহুভুলৰ কথা গণিতজ্ঞ সকলে প্ৰকাশ কৰাৰ পিছত মিয়াওকাই সেইবোৰ দূৰ কৰি উপপাদ্যটো প্ৰমাণ

কৰাৰ কোনো সম্ভেদ পোৱা ন'গল। কিন্তু আনটো দিশত এনড্ৰি উইলচে তেওঁৰ গবেষণা অব্যাহত ৰাখিলে। বহু কষ্টৰ মূৰত 1993 চনত ৰাইলছে তানিয়ামা শ্বিমুৰাৰ অনুমানৰ এক প্ৰমাণ দাঙি ধৰে। লগে লগে আৰম্ভ হ'ল অন্য গবেষক সকলৰ সেই প্ৰমাণৰ প্ৰতিটো স্তৰৰ সত্যতা পৰীক্ষাৰ গবেষণা। এক সামান্য ত্ৰুটিও ধৰা পেলালে। ধৈৰ্য্য নেহেৰুৱাই ৰাইলছে পুনৰ গৱেষণা আৰম্ভ কৰিলে সেই ত্ৰুটি দূৰ কৰি এক নিশ্চিত প্ৰমাণ দিয়াৰ বাবে তাৰ বাবে তেওঁ বহুকেইগৰাকী গণিতজ্ঞৰ সহায়ো ললে। তাৰ ভিতৰত কেন্দ্ৰিজ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ৰিচাৰ্ড চেইলৰৰ নামটো উল্লেখযোগ্য। এই অনবিচ্ছিন্ন আৰু সন্মিলিত প্ৰচেষ্টাই সফলতা লাভ কৰে 1998 চনত। সেই

বছৰে 25 অক্টোবৰত ৰাইলচ আৰু টেইলৰে দুখন গবেষণা পত্ৰ (Annals of Mathematics) আলোচনীত প্ৰকাশ কৰে। সেই দুখন হ'ল

1. Modular elliptic Curves and Fermat' Last Theorm -- by Andrew wiles and
2. Ring theoretic properties of certain Hecke Algebra -- by Richard Taylor and Ardred Wiles.

সমগ্ৰ বিশ্বই ৰাইলচৰ দ্বাৰা উদ্ভাৱিত ফাৰ্মাৰ শেষ উপপাদ্যৰ প্ৰমাণ গ্ৰহণ কৰিলে আৰু তেওঁলৈ আগবঢ়োৱা হ'ল পূৰ্ব নিৰ্ধাৰিত পুৰস্কাৰ সমূহ। ইয়াৰ লগে লগে 350 বছৰ পুৰণি সমস্যা এটাৰো অন্ত পৰে। ☆☆☆

Reference :

1. Burton David M. -- Elementary Number Theory.
2. Simon Singh. -- Fermat's Last Theorem.
3. Zackermman & Niven 1 - An Introduction to the theory of Numbers.

বিশ্বকোষ

শ্ৰী গৌতম ৰাভা

গ্ৰন্থাগাৰিক

বিশ্বকোষ বা ENCYCLOPAEDIA আজিৰ একৈশ শতিকাৰ শিক্ষিত সমাজত অতি আদৰৰ আৰু অতি সমাদৃত। ই এবিধ অতি উপাদেয় প্ৰাসঙ্গিক পুথি আৰু গুৰুত্বপূৰ্ণ নথি। বিশ্বকোষ নোহোৱা গ্ৰন্থাগাৰ এটি অঙ্গহীন মানুহৰ লেখিয়া। এই আপুৰুগীয়া বিশ্বকোষৰ উৎপত্তিত গ্ৰাচীনতা আছে। মানুহ সমাজ প্ৰিয় আৰু কৌতূহল প্ৰিয় জীৱ। মানুহে এজনৰ মনৰ ভাৱ অইন এজনক জনোৱাৰ প্ৰৱণতাৰ কাৰণে সম-সাময়িক সময়ৰ জ্ঞান, ধ্যান-ধাৰণা আদি পিছৰ পুৰুষৰ বাবে সংৰক্ষণ কৰিবলৈ দিহা কৰে নথি পত্ৰ সংৰক্ষণ ব্যৱস্থাবে। এই ব্যৱস্থাৰ বাবে গ্ৰীক দাৰ্শনিক এৰিষ্টটল আৰু প্লেটকে দিক দৰ্শক বুলি জনা যায় যদিও প্লিনীৰ নাম এই সন্দৰ্ভত প্ৰথমেই লব লাগিব। তেৱেই খৃঃ পূঃ ৭৭ ত সৰ্বপ্ৰথমে ENCYCLOPAEDIA HISTORIA NATURALIS প্ৰকাশ কৰি উলিয়ায়। এই কোষত তেওঁ Botany, Zoology, Metallurgy, Cosmography, Astronomy, Medicine, Magic আৰু Fine Arts আদি বিষয় সমূহৰ বিষয়ে ৭ টা খণ্ডত শ্ৰেণীবদ্ধ কৰি প্ৰকাশ কৰে। এই গ্ৰন্থ Natural History নামেৰে দহটা খণ্ডত ইংৰাজী ভাষালৈ অনূদিত হৈছে।

মধ্য যুগৰ সময়ছোৱাত এনচাইক্লোপেডিয়া ৰচনা আৰু প্ৰকাশত ভালেখিনি অগ্ৰগতি হয়। এই সময় ছোৱাত এনচাইক্লোপেডিয়াৰ পাণ্ডিত্যপূৰ্ণ আৰু মহত্বপূৰ্ণ কাম সমাধা হয়। মাৰকু টেৰেণ্টু ভাৰৰ Disciplinary Libri IX ৰ কৰ্ম সম্পন্ন হৈ উঠে এই সময়ছোৱাতে। আৰৱ দেশ আৰু চীন দেশো এই সময়খিনিতে এনচাইক্লোপেডিয়া ৰচনাৰ চিন্তাচৰ্চাত ভালেখিনি আগবাঢ়ি যায়। ইছিদৰৰ Etymologies আৰু ডিনচেন্ট বডিয়াৰ Speculum Majus এই সময়ছোৱাৰ মহত্বপূৰ্ণ কৰ্ম। এনচাইক্লোপেডিয়াৰ Ency-

clopaedia শব্দ পোন প্ৰথমে পল স্কালিছে তেওঁৰ Encyclopedia Seu Orbis Methodical গ্ৰন্থত ব্যৱহাৰ কৰে।

সময় আগলৈ অগ্ৰসৰ হৈ ষোড়শ শতিকাত পদাৰ্পণ কৰে। এই সময়চোৱাৰে লুই মৰী আৰু পাইৰে বয়ল দুজন বিশ্ববিখ্যাত বিশ্বকোষ প্ৰণেতা। মৰীৰ Le Dictionaire Historique (১৬৭৪) বিশ্বকোষে পাইৰে বয়লক Dictionaire Historique et critique ৰ লেখিয়া সমলোচনা গ্ৰন্থ ৰচনা কৰিবলৈ অনুপ্ৰাণিত কৰে। এই মহৎ গ্ৰন্থখনিক ইউৰোপৰ সমলোচনাৰ মাইলৰ খুটি আৰু দৰ্শন বুলি গণ্য কৰা হয়। ১৬৩০ খৃঃ ত ৩৫ টা খণ্ডত ৰচিত জোহান হেনৰিখৰ Encyclopaedia Septem Tomis Distincta এখনি অনন্য বিশ্বকোষ।

ওঠৰশ শতিকা বিশ্বকোষ ৰচনা আৰু প্ৰকাশৰ অতি উপযোগী সময়। এই শতিকাতে ভিনছিনো মাৰিয়া কৰনেলিৰ ইটালিত ৰচিত Biblioteca Universale Sacraprofena এক লেখত লবলগীয়া অৱদান। এই বিশ্বকোষখনি ইংৰাজী আখৰৰ ক্ৰম অনুযায়ী সজোৱা। ১৭০৪ খৃঃত ৰচিত জন হেৰিচৰ Lexicon Technicum বা Universal English Dictionary of Arts and Science খনি ইংৰাজী ভাষাত ৰচিত প্ৰথম বিশ্বকোষ। হেৰিচৰ খনৰ ঠিক পিচতে প্ৰকাশ পায় ২টা খণ্ডৰ Chambers Encyclopaedia ১৭২৮ খৃঃত। গ্ৰেট ব্ৰিটইনৰ বাহিৰেও পৃথিৱীৰ অইন দেশ বিলাকেও এনচাইক্লোপেডিয়া বা বিশ্বকোষ ৰচনাত মনোনিবেশ কৰে ওঠৰশ শতিকা জুৰি। মানুহৰ প্ৰতি নিয়ত চেষ্টাৰ বাবেই জন মিলে Ephraim Chamber's cyclopaedia ফৰাচী ভাষালৈ অনূদিত কৰে। জাৰ্মান ভাষাত জাৰ্মানিত হেৰিখ জেদলাৰে Grosses Vollstandings Universal

Lexicon ৰচনা কৰে ১৭৩২-৫০ চনৰ ভিতৰত ৬৮ টা খণ্ডত।

ঊনবিংশ শতিকা এনচাইক্লোপেডিয়াৰ প্ৰকাশ আৰু ব্যৱহাৰৰ দিশত অতি জনপ্ৰিয় হৈ উঠে। জ্ঞান অন্বেষণৰ অবিৰত প্ৰচেষ্টাৰ ফলশ্ৰুতিত ১৮২৯ খৃঃত আমেৰিকাত প্ৰকাশ পায় Encyclopaedia Americana। কেৱল আমেৰিকাতে যে বিখ্যাত হৈ উঠে এনে নহয়, সমগ্ৰ ইংৰাজী প্ৰচলিত দেশ সমূহতো এই বিশ্বকোষখনি বিখ্যাত ৰূপত উজ্বলি উঠে আৰু প্ৰচলন হয়। চপা যন্ত্ৰৰ প্ৰযুক্তিৰ অগ্ৰগতিয়ে বিশ্বকোষৰ প্ৰকাশত আৰু ব্যৱসায়ত যুগান্তকাৰী পৰিবৰ্ত্তন সাধন কৰে। The Metropolitana

(১৮১৭-১৮৪৫) আৰু The Penny Cyclopaedia (১৮৩৩-১৮৪৩) ইংলেণ্ডৰ দুখন অতি মহৎ বিশ্বকোষ। এই সময়কে আন এখনি লেখত লবলগীয়া বিশ্বকোষ Chamber's Encyclopaedia ১৮৫০ খৃঃ ত এইখনি প্ৰকাশ কৰে আক্ৰেফিন্দলেটাৰে। ফ্ৰান্সী দেশত প্ৰকাশ পায় Grand Dictionnaire Universel du xix Siecle নামৰ বিশ্বকোষ।

কুৰি শতিকা সকলো প্ৰকাৰৰ বিশ্বকোষ প্ৰকাশ, প্ৰচাৰ আৰু ব্যৱসায়ৰ মোক্ষম সময়। The great Soviet Encyclopaedia ৬৫ টা খণ্ডত প্ৰকাশ পায় ১৯২৬-১৯৪৭ খৃঃত ৰাচিয়াত। বিখ্যাত Encyclopaedia Britannica আৰু Encyclopaedia Americana ৰ বহুকেইটা সংস্কৰণ প্ৰকাশ পায় কুৰি শতিকাতে আৰু এই বিলাক ইংৰাজী ভাষা চলা সকলো দেশত অতি সম্প্ৰতি প্ৰচলিত হৈ আছে। ব্যৱসায়িক দিশত লাভাৰিত হোৱাৰ প্ৰচুৰ সম্ভাৱনালৈ লক্ষ্য ৰাখি প্ৰকাশক আৰু নিৰন্ধকাৰ সকলে বিধে বিধে বিশ্বকোষ প্ৰকাশত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিছে। The Book of knowledge, World Encyclopaedia, Compton's Pichard Encyclopaedia আৰু Britannica Junior Encyclopaedia এই বিলাকৰ অন্যতম প্ৰধান।

পশ্চিমৰ দেশ বিলাকক দেখি আৰু সেই বিলাকৰ আৰ্হিত আমাৰ দেশ ভাৰতবৰ্ষতো ঊনবিংশ শতিকাৰ মধ্য ভাগত এনচাইক্লোপেডিয়া ৰচনা আৰু প্ৰকাশৰ চিন্তাচৰ্চা আৰম্ভ হয় আৰু তাৰ ফলশ্ৰুতিত Bidyakalpadruma 'Arthata Bibidha Bidyalisayaka Reen' (Encyclopaedia Bilingualis) নামৰ কোষ ১৮৪৬-১৮৫১ খৃঃত ১৩ টা খণ্ডত কৃষ্ণ মোহন বেনাৰ্জিৰ সম্পাদনা প্ৰকাশ পায়। ১৮৫৭ খৃঃত মাদ্ৰাজত এড্ৰাৰ্ড বেলফোৰৰ সম্পাদনাত প্ৰকাশ পায় Cyclopaedia of India and of Eastern and Southern Asia

কুৰি শতিকাৰ প্ৰথম দুটা দশকত, ১৯১৮ খৃঃত ৯ টা খণ্ডত প্ৰকাশ পায় বোম্বাইত Jnanacakra yam Gujarati Encyclopaedia স্বাধীনতা লাভৰ পূৰ্বে ভাৰতৰ প্ৰাদেশিক ভাষা সমূহ বিশ্বকোষ প্ৰণয়নৰ এক অভিনৱ চেতনাৰ উন্মেষ ঘটে। হিন্দী, বঙালী, মাৰাঠী মালয়লম আৰু উৰ্দু ভাৰত ইতিমধ্যে সাধাৰণ বিশ্বকোষ প্ৰকাশ পাইছে। অতি আনন্দৰ কথা এই যে অসমীয়া ভাষাতো অতি সম্প্ৰতি বিশ্বকোষ আংশিক ৰূপত হলেও প্ৰকাশ পাইছে। অসম সাহিত্য সভাৰ আশা-শুধীয়া প্ৰচেষ্টাত অসমীয়া বিশ্বকোষৰ পাঁচটা খণ্ডত প্ৰকাশ পাইছে। একক প্ৰচেষ্টাৰে পোণা মহন্তই অসমীয়া বিশ্বকোষৰ দুটা খণ্ড প্ৰকাশ কৰিছে। শাস্ত্ৰ কৌশিক বৰুৱাইও তেওঁৰ নিজা প্ৰচেষ্টাৰে সংক্ষিপ্ত অসমীয়া বিশ্বকোষ দুটা খণ্ড ২০০১ চনত প্ৰকাশ কৰিছে। বৈজ্ঞানিক পদ্ধতিত পৰিবেশিত, আটক ধুনীয়া মুদ্ৰা ব্যৱস্থাৰ বহুল প্ৰচাৰিত ইংৰাজী ভাষাৰ বিশ্বকোষ সম মানলৈ উঠিব নোৱৰিলেও ভাৰতীয় ভাষাত প্ৰকাশিত বিশ্বকোষ সমূহ শলাগিবলগীয়া। ভাৰতীয় ভাষা সমূহত বিশ্বকোষ প্ৰণয়নৰ ক্ষেত্ৰত দেশৰ বিদ্যৎ সমাজ সচেতন আৰু চৰকাৰে উদাৰতাৰে অনুদান আগবঢ়ালে দেশলৈ সুদূৰ প্ৰসাৰী পৰিবৰ্ত্তন আহিব আৰু বাণিজ্যিক ক্ষেত্ৰখনৰো উন্নয়ন হ'ব। ☆ ☆ ☆

জোনাকত প্ৰকাৰ ১

মুখ আৰু চকুত অসহায়
 আকলুৱা ভিতৰখন
 লুকুৱাই ৰাখিব পৰা নাই
 ওঠত তোমাৰ ধাউতিৰ খৌকি বাথৌ
 মুখ আৰু চকুত ভিতৰখন
 যেন ধ্ৰুপদী গ্ৰন্থৰ বিষয় বেটুপাত
 এসময়ত নাচিছিলো হেনো
 কৰিছিলো অপ্রতিম 'অভিনয়'
 যেতিয়া লগ পাওঁ অথবা নাপালেও
 সেই কথা বাৰে বাৰে
 পঢ়িছো তোমাত
 অথচ অনেক দিন হ'ল
 তুমি নচা নাই
 ওহো— 'এহো বাহ্য'
 নানাচিলে বাক নধৰে জগৰ
 আচল কথা তুমি অভিনয়
 কৰা নাই
 যদিবা মেলিছিলো মন
 নিমিলিল সুবৰ্ণ সমল
 আচৰিত
 বৰ আচৰিত কৰি
 শুই থাকিল সকলো
 নিৰ্বিকৰ নিৰ্মম শেতেলিত
 কিয় বাক এনে হয়
 সাঁচি থোৱাতেই থাকে যদি
 নিৰ্ধাৰিত ভৰুশ ভংগিমা
 হয় যদি অৰাবতে আলাই আখানি
 সৰিনয় সম্ভ্ৰান্ত সাজন
 নহ'বনো কিয় অনুৰাগী সুহাদৰ
 চনকা বুকুত
 এবুকু বিষাদ
 হেৰুৱালা নেকি তুচ্ছ প্ৰাত্যহিকতাত
 সাতৰঙী সমস্ত সম্ভাৰ
 আঁক বাক দাপোণত বিধ্বস্ত
 বুটা বহা, তোমাৰ সপোন
 সময়ৰ স'তে নেপাতিলো সখি

বসন্ত কুমাৰ দত্ত

প্ৰাক্তন ভাৰপ্ৰাপ্ত অধ্যক্ষ

জবাহৰলাল নেহৰু মহাবিদ্যালয়, বকো

সেয়ে বিচক্ষণ তোমাৰ হাঁহিত
 বেজাৰৰ বা-লগা বাঁহী
 নিবিচাৰিলেও মোৰচোন
 তেনে যেনেই লাগে
 আঁকোৱালী নল বা নিৰ্বাসন নিভৃতত
 নাই তাত মহত্বৰ মাৰ্বল মন্দিৰ
 হোৱা নাই এথোন সন্ন্যাসৰ
 শীতল সময়
 নকৰিবা—
 নকৰিবা মৰুভূমি অভিনয়
 এবুকু এডিঙি পানীত
 সমুচিত নহয় সমূলি
 ভাবি ল'লে বিহকত
 বিধিৰ বিধান বুলি
 ৰূপালৰ ৰুটিন ৰপাত ঠেলি
 আচানক আহিব ওলাই
 জয়তিৰ জিক্‌মিক্
 জোন তৰা বেলি
 আৰ কাপোৰ আঁতৰিব সুশোভন
 সম্ভৱ থলীত
 অনুচিত এলাহৰ আউল কাটি
 উজলিব নিৰুদ্দেশ ইঞ্জিত উলাহ
 বন্ধিতৰ সমবেত কৰধ্বনিত ৰজন জনাব
 বিন্মৃত তোমাৰ বিচিত্ৰ বৈভৱ
 আলফুলে আঁকি থব
 প্ৰীতিৰ পদুম পাহিত
 অভিৰাম অব্যয় আলেক্য
 কৰা যদি কেতিয়াবা মন
 চিনি পাবা চিক্‌মিক্ চাৰনিত
 চেৰীফুল তোমাৰ ছবি
 চিনাকি আপোন ছবি। ☆

অক্ষৰাৰ ৭

শ্ৰী বৰি নাথ
স্নাতক তৃতীয় বৰ্ষ (কলা)

তুমি যে ব্যতিক্ৰমী

শ্ৰী জীমা পণ্ডিত
উঃ মাঃ ২য় বৰ্ষ (কলা)

অক্ষৰাৰ জীৱনত শুনিছো মাথোন
সিংসাদ কলৰ'ব
এগুটি অন্নৰ বাবে আৰু
এটুকুৰা বস্ত্ৰৰ বাবে তিলত যন্ত্ৰণা
চৌদিশে কেৱল উলংগ হাঁহকাৰ....।

নিজম নিশা কাৰোবাৰ
মৃদু পৰশত সাৰ পাই শুনো
মাতৃহৃদয়ৰ হাড়কঁপা শীতত
হিয়াভেদী অহা কৰুণ বিননি
আৰু
আতংকত ব্ৰহ্মমান হৃদয়ত
এগটি পোহৰ বিচাৰি
আবেগৰ নিৰুদ্ধেগ প্ৰতীক্ষাৰে
জীয়াই থকাৰ প্ৰৱল হেঁপাহ...।

তোমাৰ প্ৰতিটো ভংগীমাতে লুকাই আছে
এক নিঃশব্দ হাঁহি

নেজানো এই নিঃশব্দ হাঁহিত
তুমি যে কি লুকুৱাই আছা

তুমি মোক ক'বলৈ পাৰিবানে?
তুমি মোক কবানে?

অনুভৱ কৰিবলৈ দিবানে?
নেজানো যে মই।

তোমাৰ নিঃশব্দ হাঁহি
অনুভৱ কৰিলো মই

সকলো পাইছে বুলি
গৰ্বিত ভংগীত নাচি উঠো মই।

কিন্তু—
নেজানো যে মই

মোৰ অনুভৱবোৰ হবনে সত্য?
তথাপি মনত যেন এক

অফুৰন্ত আশাৰ বেঙনি, কাৰণ
তুমি যে ব্যতিক্ৰমী।

অনুভূতি ④

শ্ৰী মানস দাস

উঃ মাঃ ২য় বৰ্ষ (কলা)

তিনিটা নিম্নাৰিক ⑤

শ্ৰী হৰেশ্বৰ মেধি

১

বাহত নাই বল

মুৰ্দবাদীৰ দল।

মদ খাব

ভাং খাব

ভীমকল নাখাব

কেনেকে পাৰ বল।

২

আমাৰ সেইজনীৰ নাম মণি

দেখাই গুনাই তাই বৰ গুৱনি।

জানিলে তাইৰ চৰিত্ৰ

কি যে কুলক্ষিনী

অ' মোৰ ভাই কি দিবা ৰায়।

৩

লতা বাইদেউৰ লাহী কথাৰ নাই লেও

কবিতা ভাল পঢ়াই নুবুজে কেও।

কি যে মজা ভাই

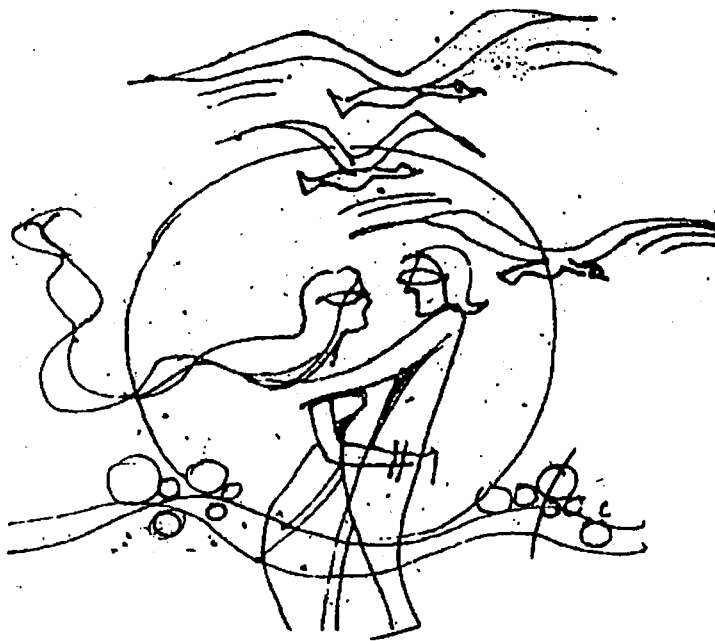
লাখ টকীয়া শিক্ষয়িত্ৰী

কাক দুখিবা অ' মোৰ মৰমৰ ভাই।

☆☆☆

তোমাৰ সৈতে কথা পতা আবেলি
অ'কাশখন নিৰ্মল আছিল
আবেলিৰ আকাশত বগলী জাকে
লানি পাতি উৰিছিল
সূৰ্য্যৰ অন্তিম পোহৰে সিহঁতক
বগৰ সৈতে ৰঙা ৰঙেৰে
গোলাপী কৰি তুলিছিল
আৰু
ক্ৰমশঃ...
মোৰ চকুহ'ল
মুদি আহিছিল
তোমাৰ সৈতে কথা পতা আবেলি।

☆☆☆

মহাপদ

২৩ ববীন চন্দ্ৰ বাভা
স্নাতক, তৃতীয় বৰ্ষ (কলা)

পোহৰ কেতিয়া হ'ব

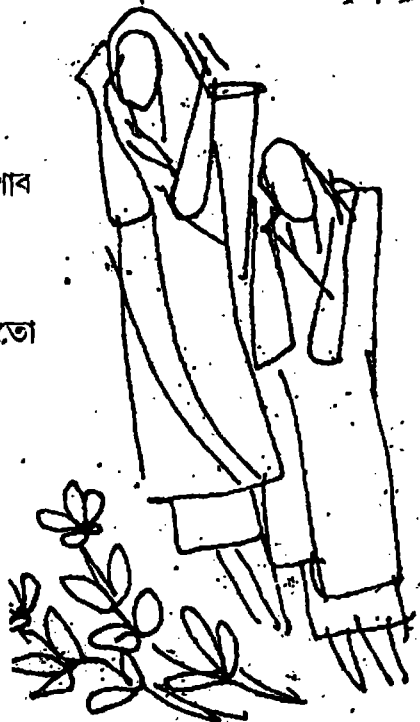
২৩ কমল দাস
উঃ মাঃ প্ৰথম বৰ্ষ

সখি,
খিৰিকীখন খুলি দিলৌ
বাহিৰৰ পোহৰ চাওঁ বুলি,
কতো পোহৰ নাই
পোহৰৰ সলনি আন্ধাৰ,
অহিংসাব সলনি হিংসা
ধনীৰ সলনি দেখিছোঁ বহুতো দুখীয়া।

সংঘাতৰ বাটে বাটে ফুল সিঁচি থৈ যাওঁ
কহিটীয়া জীৱনৰ বাট গচকি
বিধাতাৰ শিলৰ ৰেখা আঙুলিৰে মোহাৰি
সেদুৰীয়া জীৱনৰ সপোন ফুলাওঁ
সংঘাতৰ বাটে বাটে ফুল সিঁচি থৈ যাওঁ।
আহিলে আহক ধুমুহা,
কালকপ ধৰি
ভাঙি থৈ যাওক সুখৰ পঁজাঘৰ
শিলাবৃষ্টি বজ্জপাত
গৰজিলে গৰজক
যাত্ৰা পথত।

তথাপিহে নোৱাৰে হতাশাই কঁপাব
অবিচল মনৰ গভীৰ তলি
বুকুত বান্ধিলে সাহসৰ টঙালি
থিৰে ৰম কালকপি ধুমুহাৰ মাজতো
নকৈ সাজিম সোণৰ পঁজাঘৰটো
তৰিম আশাৰ পাল
বাই যাম জীৱনৰ গুৰি ব'ঠা।
সুখ নালাগে ভোগ বিলাসৰ
দুখেৰে আদৰি ল'ম
পৰাজয়ৰ দিনটো বিজয়ৰ কৰোঁ
জয় যাত্ৰা
প্ৰগতিৰ হ'ম অভিযাত্ৰী
গাই যাম জীৱনৰ জয় গীতি। ☆

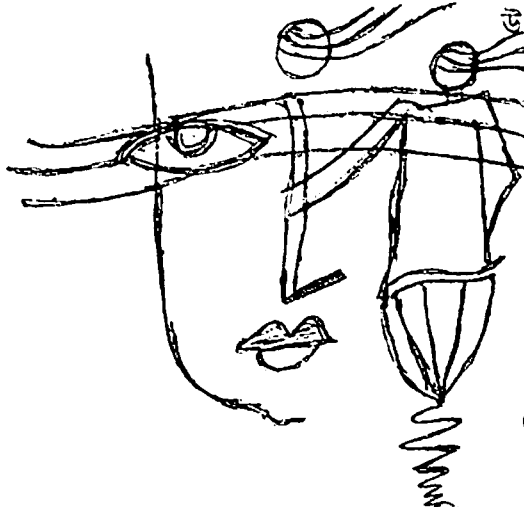
সখি,
এয়ই নেকি নতুন যুগৰ সূচনা
কাকেই বা প্ৰশ্ন কৰোঁ
উত্তৰ সকলো শূন্য।
জানা সখি,
নোৱাৰো ধুব চহৰৰ ধূলি-বালি
নৱ সভ্যতাৰ কৃত্ৰিম হুদ,
নোৱাৰে পোহৰৰ এই ধৰণীক
সাজিৰ সভ্যতা পুলিচৰ চহৰ,
খিৰিকীখন খুলি দিলৌ
বাহিৰৰ পোহৰ চাওঁ বুলি।

গছৰ ডালত পৰি বনৰীয়া পখীবোৰে
গোৱা নাই মৌমিঠা গান,
নৱজাত শিশুবোৰে চিঞৰিছে আজি
লাগে বুলি পোহৰ আমাক
দিয়া নাই পোহৰৰ সন্ধান,
হৃদয়হীন মানুহ
তোমাকেই সুধিছোঁ সুখী
পোহৰ বাক কেতিয়া হ'ব? ☆

ৰক্তাৰ সময়

২১ ৰঞ্জিত কুমাৰ বাভা
স্নাতক তৃতীয় বৰ্ষ (বিজ্ঞান)

এটাৰ পিছত এটাকৈ
লেখাৰি নিচিঙাকৈ
দৃষ্টিভাৰোৰে হেন্দোলনি
তুলিছিল মনত,
উঃ সময়বোৰ যে কেনেকৈ গৈছিল।
তুমি উভতি অহাৰ দিনা
কেঁচা মঙহ পোৰাৰ গন্ধটো
তোমাৰ গাত লাগি আছিল।
মইতো জানিছিলোৱেই
তুমি উভতি আহিবা বুলি
তথাপিতো শঙ্কা হৈছিল
কিজানি নাহাই।
শতজনৰ তেজেৰে উৰ্বৰ হোৱা
জননীৰ বুকুত আজি
বহতো ঘাঁহ বন গাভিছে
তোমাৰ ফুলনিৰ তুমি ৰুৱা
ফুলবোৰৰ কাষে কাষে।
ব্যাধৰ হাতত
শৰাবিন্দু সময় চৰাই
টুপি টুপি তেজ নিগৰিছে
কেঁচা কনিজাৰ পৰা,
এয়াতো তেজ নহয়
একুবা প্ৰচণ্ড জ্বলা জুই
জ্বলিব ধৰিছে
পাহাৰ-ভৈয়াম, চহৰ-নগৰ
একাকাৰ কৰি প্ৰাণে প্ৰাণে। ☆

বেদনা

২১ বিকাশ দাস

উঃ মাঃ প্ৰথম বৰ্ষ (কলা)

ৰে গ'ল স্মৃতি :
মাথো বেদনা হৈ।
ৰে গলোঁ মই ;
অকলে নিঠকুৱা কে।
তুমিতো বুজিব নুখুজিলা ;
মোৰ হৃদয়ৰ কথা।
সেইবোৰ এতিয়া হৈ গ'ল ;
এক গধুৰ আৱৰ্জনা।
তথাপিতো তোমাক পাহৰিব নোৱাৰোঁ ;
স্মৃতিৰ শোকত মই দহি-পুৰি মৰোঁ।
তোমাৰ অবিহনে জীৱনটো ;
হ'ল আধৰুৱা।
এতিয়া সকলো হৈ গ'ল ;
মাথো বেদনা। ☆

প্ৰেম

শ্ৰীমান লক্ষণ দত্ত শৰ্মা
স্নাতক প্ৰথম বৰ্ষ (কলা)

উজ্বল প্ৰত্যাশা

শ্যাম প্ৰীতম মহন্ত

উঃ মাঃ প্ৰথম বৰ্ষ
মই, শিল্পৰ বকুৰে বোৱাম
শ'ওল ফটিক ধাৰা
সমগ্ৰ শক্তিৰে মুখামুখি হৈ
সূৰ্য্যটোৰ স'তে
তামবৰণীয়া মানুহ পোৱা

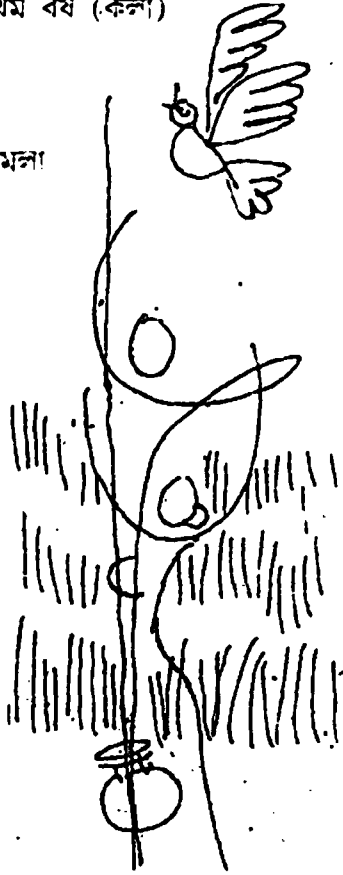
প্ৰেম...
জীৱ শ্ৰেষ্ঠ মানুহৰ হৃদয়ৰ উপকূলত
অনুভূতিৰ বাগিচাত আলফুলীয়াকৈ পাহ মেলা
এক কুমুভি অনুভৱৰ নাম প্ৰেম।
বঁত মোৰ নিসঙ্গতাই চুমিছিল আকাশ
টোৰ উলাহ বগাই
বঁত মোৰ সপোনে চপাইছিল সোঁৱৰণীৰ
পালতৰা নাও।

তাৰ পৰাই...
এৰ ঠিক তাৰ পৰাই
সূৰীয়া গান এটাৰ গুণ-গুণি হৈ
নামি আহিছিল তুমি
বুকুৰ সবাতোকৈ বঙীণ সেই কোঠাটোলৈ।

জোনাক সৰিলে তেজত
বাসনাৰ পখিয়ে গালে গান
সপোনৰ হাত ধৰি
মই ব' লাগি চাওঁ
হেৰাব খোজা তোমাৰ প্ৰেমৰ ছবি।

মোৰ বাখৰুৱা প্ৰেমৰ পৃথিৱী
হৃদয়ে চিনি বুজি পালে হৃদয়
জীৱনত নাথাকে জয় পৰাজয়..।

কিছু দুখবোধ থাকিলে
বাঢ়ে প্ৰেমৰ অদেখা অৰেষণ
প্ৰিয়জনৰ কুশল বাতৰি পালে বুজি পায়
প্ৰেমৰ কিমান প্ৰয়োজন। ☆

মই, জুইৰ স'তে খেলিম কমাৰশালত
হাতুৰিৰ প্ৰতিটো প্ৰচণ্ড শব্দৰে
চিঙি দিম শোষকে পিন্ধোৱা
দাসত্বৰ কঠিন শিকলি।

মোৰ কঁপালৰ লুণীয়া ঘামেৰে
জীপাল কবিম শইচৰ পথাৰ
উৰুখা পজাৰ মুখচত উৰুৱাম
বিজয় বৰ্ণিত সেউজ পতাকা
অনাগত নতুন দিনৰ।

☆☆☆

গীত

শ্ৰী ভৱত চৌধুৰী

সাৰথি

শ্ৰী ৰবিন চন্দ্ৰ ৰাভা

স্নাতক ২য় বৰ্ষ (কলা)

আগবাটি যাওঁ লাহে লাহে

এখোজ এখোজকৈ খেপিয়াই খেপিয়াই

সাৰধানৈ।

যাত্ৰা বহু দূৰ ধূসৰ জীৱনৰ,

মেলি দিয়া বিপদৰ দুখৰ হাত দুখনি

পাৰ হওঁ তোমাৰ সাহসতে হাতে হাতে ধৰি

সংঘাতময় জীৱনৰ আচহুহা বাট।

নেপেলাবা মোক আপদীয়া খালে-ডোঙে

নিনিবা মোক অচিন একাৰ বাটে

যি বাটে গ'লে বিক্ৰে কঁইটিয়া হলে।

অৰহেলিত মই দুৰ্ভগীয়া

দিশহাৰা ক্লান্ত পথিক

তৃষ্ণাতুৰ আলোক যাত্ৰী,

লৈ যোৱা সাৰথি সুচল পথে

চিলদীপ্তিমান পোহৰৰ দিশে

যি দিশে গ'লে পাম জীৱন সত্তা।

পৃথিৱীখন এতিয়া মোৰ পৰা বহু আঁতৰত

সূৰ্যটো মোৰ বাবে অচিনাকি

মানুহবোৰ বিৰক্তিৰ হুমুনিয়াহ মাথোন,

ভাঙি দিয়া মানৱৰ অস্পৃশ্যতা

মটি দিয়া মোৰ হিয়াৰ দৈন্যতা

অন্ধকাৰৰ গৰ্ভ বিদাৰি,

উদ্ভাসিত কৰা মোৰ জীৱন আকাশ

তোমাৰ আলোকেৰে চন্দ্ৰমা বোৱাই।।

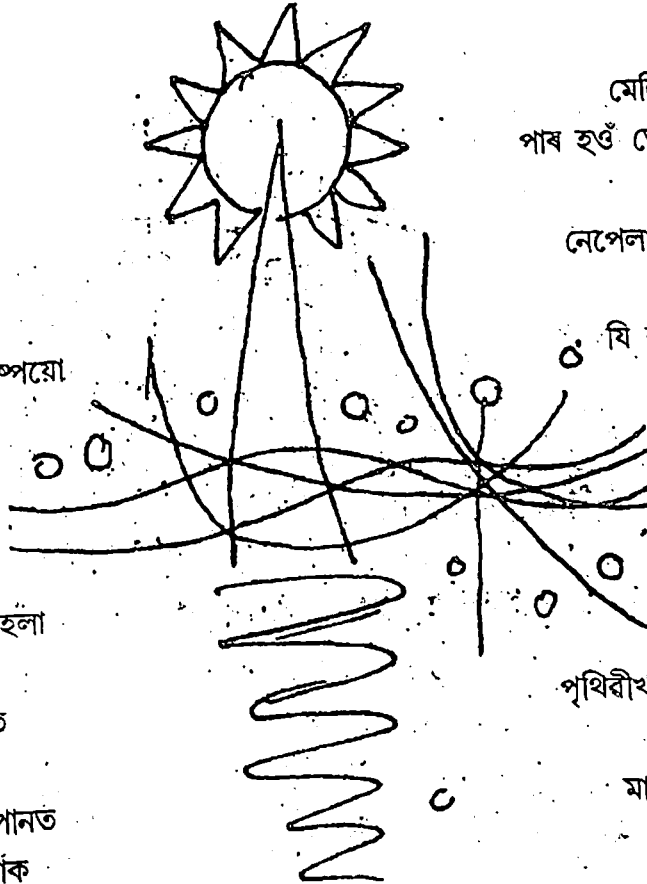
☆☆☆

মহেশকা অ' মহেশকা
আজি তোমাক দিম বিদায়
বিদায় পৰত দিম তোমাক
বুকু ভৰা বেথা
বুকু ভৰা বেথা।

কৰ্ম আছিল তোমাৰ ধৰ্ম
আনন্দ আছিল লগৰী
যেন শেৱালি ফুল বুটলা
বিদায় পৰত পাৰিজাত পুষ্পয়ো
নুজুৱাই বুকুৰ জ্বালা
সেয়ে লোৱা মহেশকা
বুকু ভৰা বেথা।

ফকৰা যোজনাবে কথা মহলা
কৰিছিলো বৰ বসাল
তুমি গলেও থাকিব মনত
তোমাৰ কথাৰ বাহাৰ
তুমিও দেখিবা ৰাতি সপোনত
মাতিছে কোনোবাই তোমাক
মহেশকা আহা-দিয়া-লোৱা-বেল মৰা
সাৰ পায় দেখিবা আছা বিছনাত
বামকৃষ্ণ বুলি বেজাৰত চকুলো মচিবা
সেয়ে লোৱা মহেশকা
বুকু ভৰা বেথা।

☆☆☆

ভোগালী

১৩

কবুল ব্ৰহ্ম
স্নাতক তৃতীয় বৰ্ষ

তই আহিবি, নহাকৈ নাথাকিবি
চাই যাবি মোৰ দুখুনী আইৰ বুকুত সভ্যতাৰ নাঙঠ নাচ
ভোক আৰু ভোগৰ মাজৰ শীতল যুদ্ধ
চাই যাবি..

বিলাতী সুৰাৰ দোকানৰ বৰ্দ্ধিত সংখ্যা
অথবা বং-ধেমালিৰ নামত বিশৃঙ্খল সমাজ
লাউড্ স্পীকাৰত ঝংকাৰিত ভেংগা ভইচ্
পাশ্চাত্যৰ নিচাত অন্ধ সভ্য সমাজ
গাঁও কি চহৰ সকলোতেই মাথো এটাই প্লোগান
নিজকে পাহৰি যোৱাৰ

তোৰ ভোগতকৈ মই ভোকাতুৰ হৈ থকাতো বেছি পচন্দ কৰি
ভোকৰ ওপৰত ভোকৰ বিজয় উল্লাস দেখি দেখি
মই অতীষ্ঠ

হাইবে সভ্য সমাজ!

তোমালোকে কি দেখা নাই ভুটানৰ বস্ত্ৰপাত
পোৰা মাংস চোবাওঁতে নোপোৱা নেকি গোক ভাতুৰ তেজৰ !
ভোগালী,

তই আহিবি, নহাকৈ নাথাকিবি

তোৰ নামত জ্বলাম এশ এগছি বস্তি
দি যাবি মোৰ দুখুনী আইৰ বুকুত শান্তিৰ ময়লা
মৰমৰ নিচিগা এনাজৰীৰে বান্ধি যাবি সকলোকে
দি যাবি হৃদয়ত ভাতৃহৃদবোধৰ একতা

তোৰ মেজিৰ ৰঙা জুইত পুৰি ছাই কৰিবি সাম্প্ৰদায়িক বিক্ষোভ
পথাৰত পৰি থকা তেজৰ চেকুৰা মটি

দি যাবি সেউজীয়াৰ আশীৰ্বাদ

তই আহিবি, নহাকৈ নাথাকিবি

মই অধীৰ হৈ বৈ আছো তই অহালৈ বাট চাই।

বসন্ত

দিপীকা বসুমতাৰী
প্ৰথম বৰ্ষ (কলা)

হে বসন্ত-

তুমি ইমান দৃষ্ট

তুমি ইমান অপূৰ্ব

হিয়া উজাৰি

কেতিয়াবা ক'বলৈ মন যায়

তোমাক ইমান ভাল পাওঁ।

গম্ভীৰ গম্ভীৰ লগা

কিন্মা গহীন কাৰনীৰ পৰা

ভাঁহি অহা

কুলিৰ কাকলি

ফুলাম ফুলাম লগা

ব'হাগে উতলা কৰা

উৰুঙা মোৰ মনটি উৰি যায়

কপৌ ফুলৰ খোপাটি লৈ।

হে বসন্ত-

তুমি ঋতুৰাজ

শুকান শুকান ফাগুনৰ

মৰিচিকা খেদি

তুমি যেন আহা

নাঙঠা নাঙঠা গছৰ ডালে ডালে

কুমলীয়া কুঁহিপাত হৈ

হে, বসন্ত-

তুমি আকৌ আহিবা

মোৰ স'তে গীত গাবা

এটি দুটি মিঠা কলি।

হৃদয়ত তুমি এখন নদী

শ্ৰী যতীন দাস

স্নাতক প্ৰথম বৰ্ষ (কলা)

দিবাস্বপ্নৰ প্ৰাচীৰ এখনত আউজি

তুমি বহুপৰ নিঠৰ হৈ চাইছিলো

ধেনুভিৰীয়া দুচকুত আছিল

ৰঙীণ স্বপ্নৰ হাজাৰটা মুদ্ৰা।

ওঠৰ সমুদ্ৰত শব্দবোৰ

টুলুং-ভুটুংকৈ ওপঙি আছিল

সেই মুহূৰ্ত্তত তোমাক আৱিষ্কাৰ কৰিছিলোঁ

দিবাস্বপ্নৰ এখন প্ৰাচীৰৰ কাষত।

যি কথা সুধিছিলো তোমাক

ৰে ৰে সময়ৰ গতিশীলতাত

আশাবোৰহে হেৰাল

কল্পলোকত সপোন ৰছি

উমলি ফুৰিছিলো মোৰ হৃদয়ৰ উপত্যকাত

ভাবিছিলো এদিন উমাল কৰিবা

হৃদয়ৰ দুটি পাৰ।

ভালপাওঁ বুলি কওঁতে তুমি দেখোন

আঁতৰিহে গলা বহু দূৰলৈ

আৰু হয়তো দূৰলৈ....

প্ৰলয়ংকৰী বানৰ দৰে

মহটিয়াই নিলা হৃদয়ৰ সমস্ত সম্ভাৰ।

এতিয়া আৰু নাই ভালপোৱাৰ সীমাহীন দুৰ্বলতা

ৰাস্তাত পেলাই দিছো চিগাৰেটৰ টুকুৰা

আৰু মদৰ আড্ডাত

মই বেকাৰি খাটিছো

তুমি নাভাষিবা

মৰহা গোলাপ পাহি

পুনৰাই উঠিব ফুলি

সময়ৰ পংকিলতাত

আছে আমিৰোৰ।

☆☆☆

১৫

আশা

শ্ৰী ৰূপানী মেধি

স্নাতক তৃতীয় বৰ্ষ (কলা)

প্ৰথম পুৰাতে পদূলি

উদুলি মুদুলি হ'ল,

নুপুৰৰ ধ্বনিত মুখৰিত হ'ল

আনন্দৰ মজিয়া।

কিমান কল্পনা তোমাৰ আৰু মোৰ

সীমাহীন আশা যদি

পাৰ ভাঙি যায়

তথাপি মনৰ সোঁতক

নধৰো দায়ত।

আহক ধুমুহা বা-মাৰলী

তথাপি বাট চাম

তুমি আৰু মই।

মৰমৰ এনাজৰী

ছিঙি গলেও

পুনৰ জোৰাম

হৃদয়ৰ মাজত।

☆☆☆

শৰৎ

১৭

শিৱানী কুমাৰী

উঃ মাঃ ২য় বৰ্ষ (কলা)

কবিতা

জয়ন্ত দাস

উঃ মাঃ ২য় বৰ্ষ (কলা শাখা)

শৰৎ মানে শাৰদী নিশাৰ
শেৱালি সৰা সন্ধিয়াৰ কথা
শৰৎ মানে আৰু যে ক'ত
অবুজ মনৰ গোপন কথা
শৰতে আনি পুৱাৰ নিয়ৰ
দুবৰিত দিলে সানি
বহুতো আশাৰে বৈ থকা দুবৰি
নিয়ৰৰ পৰশত উঠিলে ঠন ধৰি।।
শৰতৰ পুৱাই সপোন আনে
তগৰ মালতী শেৱালি কুসুমে
বতাহতে হালে জালে
সেই উলাহতে ফুলি উঠে
মনৰ পদুম পাহিটি।

☆☆☆

মোৰ গাৰ পৰা ধোঁৱা ওলাইছে
মোৰ ভিতৰত কবিতা এটা জ্বলিব ধৰিছে
মুক্তিৰ অধীৰ অপেক্ষাত চঞ্চল আছিল যি কবিতা
আজি কৰিছো আত্মহত্যা নিজকে জ্বলাই।
মই ধোঁৱাময় হৈ উঠিলোঁ
আত্মঘাতী কবিতা এটাই মোৰ ভিতৰত জুই দিছে

অথচ যিটো কবিতাৰ মুক্তিৰ বাবে মই আছিলো আবেগিক
মোৰ অনুভৱত যি আছিল নিটোল,
সেউজীয়া গছ এজোপাৰ ওলোমা ফল-মূলৰ দৰে
আছিল যাৰ স্থিতি।

যাৰ বাবে মই উন্মাদৰ দৰে নৈৰ সঁতিয়ে সঁতিয়ে
বিচৰণ কৰিছিলোঁ বহু দীঘল ৰাতি।
যাক পোহৰ যোগানৰ নিমিত্তে আকাশক খুজিছিলোঁ
বুকুত থাপিবলে অলপ তৰা।
যাক ভিতৰত কঢ়িয়াই ফুৰাৰ অধীৰ পুলকতে
মই ভোমোৰা হৈ ওছি গৈছিলোঁ
অজস্ৰ ফুলনিৰ লাহি পাহি বুকুলৈ
যাৰ বাবে মোৰ চকু দুটাই বৰণ সলাই হৈছিলগৈ
দুটি জোনাকী পৰুৱা

যাক মই গৰ্ভৱতী মাতৃৰ দৰে লালন কৰিছিলোঁ ভিতৰত
যাৰ বাবে মই আছিলো দুৰ্দান্ত গতিময়
সেই কবিতাটোৱেই আজি মোৰ ভিতৰত আত্মঘাতী
মোৰ শৰীৰ ধোঁৱাময়
মেৰ ভিতৰত

বিদ্ৰোহ সূচনা কৰি গুচি গ'ল এক মুক্তি প্ৰয়াসী

☆☆☆

সৃষ্টি

৩৭

শ্ৰী জুনু বেগম

উঃ মাঃ ১ম বৰ্ষ (কলা)

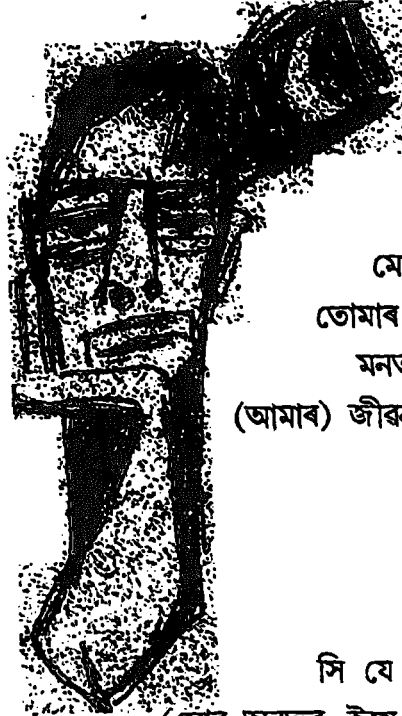
তুমি মাৰ্গে

শ্ৰী আজিম উদ্দিন আহমেদ (আজিম)

স্নাতক দ্বিতীয় বৰ্ষ (কলা)

'জৱাহৰজ্যোতি' তোমাৰ আহ্বান আমি
 গুনিছোঁ,
 প্ৰেৰণাৰ উৎস আমাৰ
 প্ৰাণৰ 'জৱাহৰজ্যোতি' তুমি
 কবিতাতে নহয় শেষ
 আৰু কত বসাল কথা
 তোমাক পিন্ধাম আমি
 সৃষ্টিৰ সুগন্ধি মালা
 সুৰভিত হ'ব তোমাৰ
 প্ৰতি পৃষ্ঠা পাহি
 'জৱাহৰজ্যোতি' তোমাক কৰিছোঁ মিনতি।
 ল'বা তুমি মৰমেৰে
 আমাৰ সৃষ্টিক আঁকোৱালি।

☆☆☆

তুমি যাবাগৈ,
 যাব লগত সেই সপোন মধুৰ স্মৃতিবোৰ
 আৰু যাব,
 জয়সাগৰ পুখুৰীৰ পাৰত
 বন চিকুটি চিকুটি ৰচনা কৰা
 বহু সপোনৰ মৃতদেহ
 আঃ
 মোৰ তেজত এতিয়াও প্ৰৱাহিত
 তোমাৰ তপ্ত ওঁঠৰ সেই লুণীয়া স্বাদ
 মনত পৰেনে? তুমি যে কৈছিল!
 (আমাৰ) জীৱনটোৰ নাম থম গৰিমা, আমি
 পৰিবহন নিগমৰ বাছৰ বুকুত
 তলাতল ঘৰৰ দুবাছৰ মাজত
 আমি যে প্ৰেমৰ বিনিময়ত
 হৃদয়ৰ দৰ দাম কৰিছিলোঁ
 সি যে আজি এক ধূসৰ স্মৃতি মাথোঁ
 (মোৰ অনুভৱ, ইয়ে মোৰ জীৱনৰ চৰম বিফলতা)
 তুমি যাবাগৈ,
 স্বপ্নৰ সমাধি খন্দাত ব্যস্ত মই এতিয়া।

☆☆☆

“এটা প্ৰেমৰ কবিতা”

শ্ৰী নূৰ আমিন আহমেদ
স্নাতক দ্বিতীয় বৰ্ষ

তেওঁৰ হৃদয়ৰ প্ৰতিটো ছেলফত শুই থাকে
স্নিগ্ধ অথচ ধূসৰ এক প্ৰতিচ্ছবি
কি সেই প্ৰতিচ্ছবি
নিজাববীয়াকৈ ৰূপ আৰু ৰং আছেনে তাৰ
যদি আছে, ক'লা, বগা নে গুলপীয়া
তেওঁৰ হৃদয়ৰ প্ৰতিটো ছেলফ সঠিক মাপৰনে
তেওঁৰ ছেলফৰ মাজেৰে প্ৰতিচ্ছবি সৰকিব পৰাকৈ
আছেনে ছিদ্ৰ কিস্বা দীঘল সুবন্ধ
তেওঁৰ বন্ধ কোঠালিত
কুন্দলী পকোৱা ধূস্ৰপাণৰ আৱছায়াত
প্ৰতিচ্ছবিৰ সৈতে প্ৰেমালাপ কৰেনে তেওঁ
নে যন্ত্ৰণাৰ গৰ্ভৰ স্মৃতি ঠেলি পঠিওৱাব
দীঘল চুক্তি তেওঁৰ
সেই প্ৰতিচ্ছবিৰ আৱৰ্তনত দোভাগ ৰাতি
তাই তেওঁক জগাই নে পূৰ্ণিমাৰ জোন দেখুৱাবলৈ
যাৰ সৈতে সুকোমল ৰাতিপুৱা এটাত
দেখা-দেখি তেওঁৰ
তেওঁৰ শুকান দুওঁঠ, সেউজীয়া চকুযুৰি
বান্ধয়তাৰ সজল প্ৰতীক
মেকুৰী খোজৰ বিপৰীতে
তেওঁৰ ভবিৰ খোজত চঞ্চলতা সপ্ৰতীভ
তাইৰ বাবে তেওঁ জানো হ'ব নোৱাৰে
এটা প্ৰেমৰ কবিতা
তাই জুহালত বহাৰ সময়খিনি
অথবা উপন্যাসৰ পাতত মজি থকা সময়খিনি
তেওঁৰ সৈতে তাইৰ নিবিড় প্ৰেম
নিৰ্জনতাত ক্ৰমাৎ জীপাল হ'ব ধৰা
তাইৰ উৰুখা পঁজা
মমৰ টিমিক টামাক পোহৰত
ডায়েৰীৰ পাত লুটিয়াই
সযতনে সাঁচি ৰাখিব খোজা প্ৰেমৰ দস্তাবেজ.
একপক্ষীয়তাৰ জঞ্জালত বৃথা চেপ্টা তাইৰ
তেওঁৰ সোণ বাকৰিত সোণ গুটি বুটলাৰ
তাইৰ কিহৰ চখ
তাই জানো এজাৰ ফুল। ☆☆☆

অৰ্থ

শ্ৰী গীতাজলী মজুমদাৰ
স্নাতক তৃতীয় বৰ্ষ (কলা)

এতিয়া মাথো
হিচাপ-নিকাচ
অপেক্ষা অভিযোগ
নিজৰ মাজত
হৃদয়ত বতাহ বৰষুণ
বিজুলি ধেৰেকণী
সেয়াই প্ৰেম। ☆☆☆

বিপ্লৱী ২৬

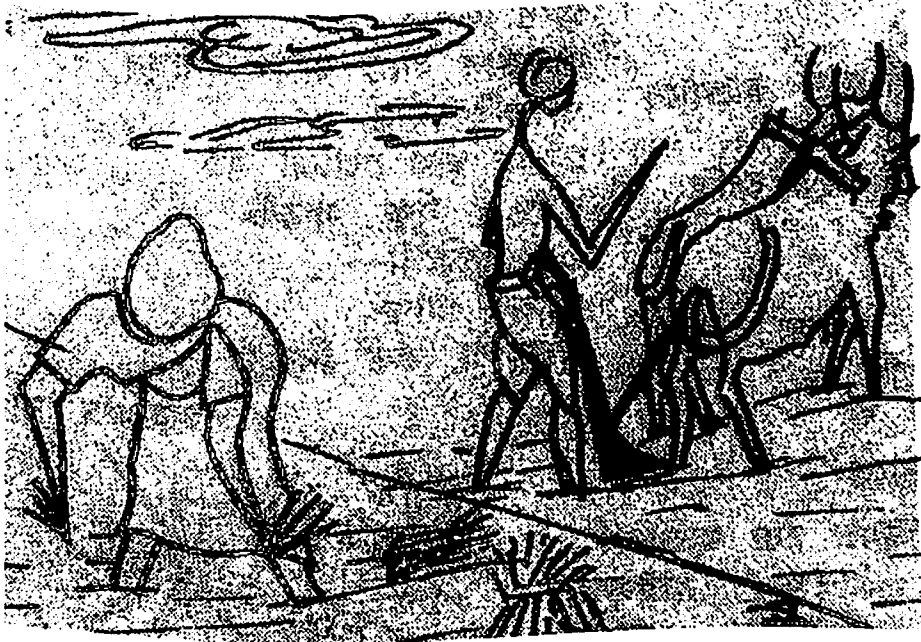
শ্ৰী তৃপ্তিময়ী তালুকদাৰ
উঃ মাঃ ১ম বৰ্ষ (কলা)

মোৰ প্ৰেমৰ শব্দ সংখ্ৰ ৪

শ্ৰী জয় কিশোৰ বৰ্মন
স্নাতক ২য় বৰ্ষ (কলা)

শীতৰ কুঁৱলী সনা পুৱা সন্ধিয়া
আৰু বৌদ্ধজ্বল ভবদুপৰীয়া
ঘাম আৰু ক্লান্তি মিহলি শৰীৰত
সেউজীয়া পথাৰৰ কল্পনাৰে
হে, কৃষক তুমি মহান বিপ্লৱী,
সমাজৰ স্বকীয়তা বহনকাৰী
সাগৰৰ বিশালতা তোমাৰ প্ৰাণত
জাতি, সমাজ, দেশ গঢ়াৰ প্ৰতিশ্ৰুতিৰে
তুমি বিলাই আহিছা অসীম,
নিজৰ বাবে নেৰাখি এসাজ
তুমি ত্যাগৰ প্ৰতীক,
মহান বিপ্লৱী।

☆☆☆

মই তোমাৰ প্ৰেমত
অন্তহীন ভাৱে
অপেক্ষা কৰিছো
শব্দত সোমাই।
গোপনে গোপনে
দেশ সলাইছো
ভাষা সলাইছো
মৰম সলাইছো
সাগৰৰ দৰে গভীৰ কৰিছো হৃদয়।
উপলব্ধি কৰিছো
স্নিগ্ধ জোনাক ৰাতি
তুমি দিয়া মিছা আশাবোৰ
পৃথিৱীৰ দৰে লাহে লাহে
নগ্ন হৈ পৰিছো
মাছৰ দৰে
সোমাই পৰিছো পানীত।
তুমি শেৰালিৰ দৰে গোন্ধাইছা
প্ৰতিটো কথাত
প্ৰতিটো চিন্তাত
শব্দহীনভাৱে সেউজীয়া হৈ
বৰষুণৰ টোপালৰ দৰে
টপ্ টপ্ কৈ.....
সোমাই পৰিছা মোৰ প্ৰাণত।

☆☆☆